

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ГОСПОДАРСЬКИЙ АСПЕКТ

Шпак Т.С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті здійснено аналіз інноваційної діяльності в Україні, що дало змогу виявити основні фактори, які впливають на зниження інноваційної активності. Досліджено зарубіжний досвід стимулювання інноваційної діяльності в післякризовий період та запропоновано практичні рекомендації стосовно заходів щодо стимулювання інноваційної діяльності в Україні. Розглядаються питання поняття, складу та структури інноваційних правовідносин, а також види їх суб'єктів.

Ключові слова: поняття, інноваційних правовідносин, склад інноваційних правовідносин, структура інноваційних правовідносин, суб'єкти інноваційних правовідносин, інтеграція науки і освіти.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток науки та техніки призводить до постійного розширення інноваційної діяльності, включення до її числа нових суб'єктів. Все це призводить до появи як теоретичних, так і правових прогалин у регулюванні зазначеної діяльності. Саме тому дане питання потребує ретельного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань інноваційної діяльності та інноваційних правовідносин ставало предметом досліджень багатьох вчених. Так, значні досягнення в даній сфері були зроблені Ч. Н. Азімовим, Е. І. Маміофою, К. П. Победоносцевим та ін. Питання правової природи інноваційних відносин досліджувалися такими науковцями, як І. В. Спасибо-Фатеевою, М. В. Волинкіною, Ю. Є. Атамановою, О. Е. Сімсоном та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження історії становлення

інноваційних правовідносин в Україні, вивчення зарубіжного досвіду та використання його в межах національної правової системи.

Виклад основного матеріалу. Конституційні засади інноваційної діяльності зафіксовані у ст.ст. 41, 42, 43, 54 Конституції України. В них, перш за все, зазначається, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Поряд з цим, громадянам га-

рантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1].

Разом з нормами Конституції, ми можемо виділити міжнародно-правові акти, що регулюють сферу інноваційних відносин. Серед таких актів слід назвати: Угода про науково-технічне співробітництво в межах СНД (13.03.1992 р.),

Угода від 24 вересня 1993 р. про підтримку і розвиток малого підприємництва в державах – учасниках СНД (Угоду ратифіковано із застереженнями Законом № 582-ХІV від 08.04.99), Угода від 24 грудня 1993 р. про міждержавну експертизу проектів будівництва, які становлять взаємний інтерес для держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав, Угода від 16 червня 1994 р. між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво (Угоду ратифіковано Законом № 368-ІV від 25.12.2002) та інші.

В межах зазначених актів розробляються положення кодексів та інших законодавчих актів, включаючи постанови Верховної Ради України, які деталізують та уточнюють положення міжнародного законодавства.

Поряд з зазначеними документами, окремі аспекти інноваційної діяльності регулюються під-

законними нормативно-правовими актами. Даний підхід є спірним оскільки включення підзаконних актів до числа джерел так званого «інноваційного права» призводить до розпорошення норм.

Існували і певні спроби кодифікувати інноваційне законодавство. У 2011 р. було створено проект Інноваційного кодексу України і подано його на розгляд до Адміністрації Президента. Однак, на жаль, Кодекс так і не було прийнято.

Через це основні норми, що регулюють інноваційні відносини, залишаються розпорошеними по багатьох нормативно-правових актах, а іноді трапляються суперечності між існуючими нормами [12, с. 190].

У формуванні національної інноваційної політики країн ЄС визначальними є норми спільної політики ЄС, пов'язані з макроекономічним регулюванням, а також заходи підтримки науково-технічної та інноваційної сфер через рамкові програми досліджень, що закріплюють базові умови сприяння інноваціям [15, с. 7].

Саме через те, що Європейський Союз намагається створювати єдину централізовану систему регулювання інноваційних відносин, дієвість такого регулювання значно вище, ніж в окремих країнах.

Вперше термін «інноваційна діяльність» було використано у Законі України «Про інвестиційну діяльність», який було прийнято у 1991 р.

Інноваційна діяльність досить детально регламентується положеннями Господарського кодексу України. Так, у ч. 1 абз. 4 ст. 48 ГК України зазначено, що метою створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку підприємств органи влади на умовах і в порядку, передбачених законом: «...стимулюють модернізацію технології, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг».

Спеціальна глава 34, яка має назву «Правове регулювання інноваційної діяльності», та містить ст.ст. 325–332 досить повно розкриває сутність зазначеної діяльності [2].

У ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. її визначено як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Відповідно до ст. 325 Господарського кодексу, інноваційною діяльністю у сфері господарювання визнається діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

Слід відзначити, що поняття інноваційної діяльності тісно пов'язане з категорією інноваційні правовідносини.

На сьогоднішній день не існує єдиного правового підходу до визначення правової природи інноваційних відносин.

Всі існуючі правові позиції з даного питання умовно можна поділити на дві групи. Представники першої групи відмічають змішану природу інноваційних правовідносин, що переважно отримують господарсько-правовий характер, який пояснюється господарською сферою їх існування [4, с. 126].

В свою чергу, представники другої групи зосереджують увагу на тому, що основу правовідносин у сфері інноваційної діяльності становлять вільні і цілеспрямовані дії учасників ринку, які безумовно підпадають під дію цивільно-правових норм [5, с. 13].

Кожна з наведених позицій має право на існування, та в певній мірі доповнює іншу.

Переходячи до детального аналізу інноваційних відносин слід відмітити, що основним їх об'єктом є інтелектуальна творча діяльність людини.

Серед інших об'єктів інноваційної діяльності можна виділити: інноваційні програми та проекти, нові знання та інтелектуальні продукти, виробничі обладнання та процеси, інфраструктура виробництва й підприємництва, організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери, сировинні ресурси, засоби їх видобування й переробки, товарна продукція та інше.

Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що втілюється у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або ж удосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності, чи в новому підході до соціальних послуг [14, с. 91].

Суб'єктами відносин у сфері інноваційної діяльності перш за все є суб'єкти, що здійснюють таку діяльність.

Оскільки частина відносин у сфері інноваційної діяльності пов'язана з державним регулюванням або організацією інноваційної діяльності, у відповідних правовідносинах беруть участь органи управління – міністерства та інші органи державного управління, органи місцевого управління і самоврядування.

Зміни суспільного життя неодмінно зумовлюють появу нових об'єктів як інтелектуальної діяльності, так і правового регулювання.

Мова йде про складні, комплексні результати інноваційної діяльності. Питання складних результатів інноваційної діяльності є мало вивченими як в межах вітчизняної правової думки, так і за межами нашої держави.

В якості суб'єктів відносин у сфері інноваційної діяльності можуть також виступати Україна і адміністративно-територіальні одиниці.

І. Ю. Матюшенко виокремлює таких основних суб'єктів інноваційної діяльності: організації Національної академії наук, університети, великі оборонні НДІ і КБ, малі підприємства науково-технічної сфери, інноваційні технологічні центри на базі конверсійних підприємств, великі промислові підприємства, консалтингові фірми [13, с. 5–6].

Особливий правовий статус у сфері інноваційної діяльності мають державні та комунальні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи (статті 19 і 20 Закону «Про інноваційну діяльність»), що забезпечують фінансову підтримку суб'єктів інноваційної діяльності у разі реалізації ними пріоритетних (державних та комунальних) інноваційних проектів.

В переважній більшості, інноваційні відносини перебувають в полі правового регулювання цивільного та господарського законодавства.

Як вірно відзначила Н. С. Кузнецова, інноваційні правовідносини, з точки зору їх належності

ті, є різногалузевими, оскільки в них присутня публічна складова, яка визначається активною участю держави та її органів. А також приватно-правова складова, яка забезпечується участю творця – індивіда або відповідних колективних утворень. Крім того, інноваційний продукт, як результат творчої діяльності, є об'єктом регулювання інституту права інтелектуальної власності, перш за все, з точки зору закріплення виключних прав за творцями [6, с. 56].

Специфіка інноваційних відносин характеризує підставу їх виникнення. Для виникнення інноваційних правовідносин фактичний склад може включати юридичні факти, пов'язані з виникненням об'єктів інтелектуальної власності, а також договори та інші публічні акти.

Однією з сучасних тенденцій розвитку інноваційних відносин виступає їх комерціалізація. Це призводить до появи нових дрібних учасників цих відносин. Такими учасниками виступають, наприклад, посередники між винахідниками та покупцями інновацій.

Послуги посередників необхідні в тих випадках, коли винахідник має достатній інтелектуальний та технічний потенціал для створення інновації та не може проводити ефективну політику реалізації наслідків свого винаходу.

До складу посередників між розробниками та кінцевими покупцями інноваційного продукту:

– фірми і компанії, які виступають у ролі інвесторів і мають спільне з розробниками право на інноваційний продукт;

– венчурні фонди та «бізнес – ангели», які надають значну фінансову допомогу розробникам інновацій в обмін на повернення вкладень з урахуванням певного відсотка або частки в капіталі або здійснюють передачу прав на створену інновацію [3, с. 316].

Серед інших учасників інноваційних відносин слід виділити консультантів, завдання яких полягає у всебічному та повному інформуванні винахідника про його права та можливості стосовно інновації.

До таких консультантів відносяться: державні фонди і програми, недержавні фонди, гранти і програми, центри трансферту і комерціалізації інновацій, консалтингові компанії та інші.

Тобто, комерціалізація виступає ключовим елементом розвитку інноваційних відносин та процесу запровадження результатів інновацій у життя.

Для ефективного запровадження та розвитку інноваційних відносин в Україні важливим є створення технопарків. Не дивлячись на важливість даних парків, серед науковців так і не сформувалось єдиного підходу до їх визначення.

На відміну від цього, законодавець зміг чітко сформулювати дане визначення. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» технологічний парк (технопарк) – юридична особа або група юридичних осіб (далі – учасники техно-

логічного парку), що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції [7].

Аналіз досвіду зарубіжних країн показує, що запровадження технопарків призводить до підвищення ефективності інноваційних відносин, саме тому вітчизняний уряд повинен розробити сучасну програму розвитку технопарків на нашій території з використанням досягнень розвинутих країн та з урахуванням особливостей національної науки та техніки.

Тісно пов'язаним з цим питанням є питання стимулювання інноваційної діяльності. Першим та найважливішим, в даному контексті є створення відповідного правового поля для ефективної інноваційної діяльності та формування відповідної системи органів державного управління.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» державне регулювання здійснюється шляхом визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів [8].

Ще одним важливим чинником, що впливає на здійснення інноваційної діяльності, в Україні, є створення організаційної структури, що розробляє та забезпечує реалізацію державної політики в даній сфері. Та потрібно усвідомлювати, що постійна зміна організаційної структури державного управління в сфері інноваційних відносин може призвести до зниження стабільності функціонування органів, що в свою чергу негативно вплине на всю галузь науки та техніки.

Поряд з цим, у вітчизняній правовій доктрині існують певні дискусії з приводу категорії технології. Так, Л. Л. Антонюк зазначає, що технологія – сукупність наукових та технічних знань про прийоми та засоби виробництва, його організації та управління в умовах посилення поділу праці, розвитку застосування машин для отримання продукції з певними якостями [9, с. 10]. Т. М. Пашута та О. М. Шкільнюк вважають, що технологія є спеціальною інформацією, що необхідна для розробки, виробництва чи використання виробів [10, с. 58].

За Є. Буравльовим і В. Стогнієм, технологія – це сукупність методів і процесів виробництва або надання послуг [11, с. 35].

Висновки і пропозиції. Не дивлячись на досить численні наукові визначення категорії технології, ми не можемо спиратись на них, оскільки на законодавчому рівні дане питання залишається не вирішеним. Таким чином, підсумовуючи проведене дослідження ми можемо зробити висновок, що в силу швидкого розвитку науки та техніки питання інноваційних правовідносин ще довго буде предметом наукових дискусій.

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003 р. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
3. Ковтуненко Ю. В. Особливості організації процесу комерціалізації інноваційних розробок високотехнологічних підприємств / Ю. В. Ковтуненко // Праці Одеського політехнічного університету. – 2012. – № 2. – С. 313–317. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Popu_2012_2_54

4. Атаманова Ю. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України. – Монографія. – Х., 2006. – С. 126.
5. Вольнкіна М. Гражданско-правовая форма инновационной деятельности: Автореф. дис. ... доктора. юр. наук: 12.00.03. – М., 2007. – С. 13.
6. Кузнецова Н. С. Цивільно-правові засоби забезпечення інновацій в сучасному законодавстві України // Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення: Тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. 27–28 жовтня 2006 р. / Упоряд.: О. В. Петришин, М. О. Кизим. – Х., 2007. – С. 56–58.
7. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 12.01.2006 № 333–ХІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 22.
8. Закон України «Про інноваційну діяльність»: Із змінами та доповненнями № 3715–VI(3715–17) від 08.09.2011 – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
9. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
10. Пашута М. Т. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання / М. Т. Пашута, О. М. Шкільнюк. – К.: центр навч. д-ри, 2005. – 118 с.
11. Буравльов Є. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації / Є. Буравльов, В. Стогній // Вісн. НАН України. – 2005. – № 3. – С. 32–40.
12. Становлення інноваційної системи України: господарсько-правовий контекст / А. І. Денисов // Економічна теорія та право. – 2015. – № 2. – С. 184–195.
13. Перспективи створення національної інноваційної системи в Україні [Електронний ресурс] / І. Ю. Матюшенко. – Режим доступу: http://iee.org.ua/files/alushta/13-matyushenko-perspektyvu_stv.pdf
14. Пилієва В. В. Коментарій к Гражданскому кодексу Российской Федерации (постатейный) / В. В. Пилієва. – М.: ТК Велби, 2008 – Ч. 4. – С. 91.
15. Законодавче забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності в державах – членах ЄС / О. А. Гончаренко // Право та інновації. – 2015. – № 1.

Шпак Т.С.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ ИННОВАЦИОННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ: ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ АСПЕКТ

Аннотация

В статье проведен анализ инновационной деятельности в Украине, что позволило выявить основные факторы, влияющие на снижение инновационной активности. Исследован зарубежный опыт стимулирования инновационной деятельности в посткризисный период и предложены практические рекомендации по стимулированию инновационной деятельности в Украине. Рассматриваются вопросы понятия, состава и структуры инновационных правоотношений, а также виды их субъектов.

Ключевые слова: понятие, инновационных правоотношений, состав инновационных правоотношений, структура инновационных правоотношений, субъекты инновационных правоотношений, интеграция науки и образования.

Shpak T.S.

Yaroslav Mudryi National Law University

LEGAL SYSTEM ANALYSIS OF INNOVATIVE RELATIONSHIP: AN ECONOMIC ASPECT

Summary

The main indicators of the innovative activities in Ukraine were analyzed in the article. This analysis allowed to reveal the basic factor affecting the decrease of the innovative activities. The study has been carried out with the glance of the foreign experience observations in the post-crisis period. The practical policies on the stimulus measures for Ukraine have been suggested to follow. The problems of concept, composition and structure of innovative relationships and the kinds of subjects.

Keywords: concept, innovative relationships, innovative legal structure, legal structure innovation, innovative legal entities, the integration of science and education.